

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

VOIGT, Vilmos

Ethnologica

Eredeti közlés /Original publication:

Ethnographia, 2001, 112. évf., 1–2. szám, 272–276. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.002.811

Dátum/Date: 2018. április / April

filename: voigt_2001_recVajdaLaszlo

Ezt az információt közlésre előkészítette

/This information prepared for publication by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document:

VOIGT, Vilmos: *Ethnologica*, AHU MATT, 2018, **pp. 1–9. old.**, No. 000.002.811, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, könyvismertetés (Vajda, László: *Ethnologica. Ausgewählte Aufsätze*, 1999)

African studies in Hungary, book review (Vajda, László: *Ethnologica. Ausgewählte Aufsätze*, 1999)

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC

SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikánisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

ETHNOLOGICA

Vajda, László: *Ethnologica. Ausgewählte Aufsätze*, Herausgegeben von Xaver Götzfried, Thomas O. Höllmann und Claudius Müller, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1999, X + 572 S.

VOIGT, Vilmos

Ethnographia, 2001, 112. évf., 1–2. szám, 272–276. old.

Vajda László 75. születésnapjára (1998. február 3.) jelent meg 22 tanulmányának újraközlése, tanítványai szerkesztésében. A szép és fontos kötet (nevezetes kiadója révén is) végre talán az eddiginél jobban ráébreszti a szakmai közvéleményt Vajda életművének tematikus és módszertani fontosságára.

Vajda ugyanis nemcsak az elmúlt fél évszázad legjelentősebb magyar etnológusa, hanem a különben sokféle és tekintélyes német *Völkerkunde* keretein belül is önálló, fontos személyiség.

Vajda László 1945 és 1956 között a magyar néprajztudomány irányító személyisége volt, különös érzéssel elméleti kérdések iránt. Akkori magyar nyelvű tanulmányait ma is sokan forgatják (nem mindenki jelöli azonban innen vett ismereteit). 1956 után Németországban él, az utóbbi évtizedekben a müncheni egyetem professzoraként. Kritikai szelleme, széles körű szakmai tájékozottsága sok doktorandusának, több kollégájának művein is észrevehető.

Voltaképpen sosem szakította meg kapcsolatait a hazai kollégákkal, vendégszeretetét, kiváló magánkönyvtárát és bámulatos „cédulagyűjteményét” sokan és rendszeresen használták. Mégpedig nemcsak a néhány magyar „etnológusok”, hanem orientalisták, régészek, magyar néprajzkutatók is. Vajda érdeklődése ugyanis mindig igazán széles körű volt: első szakterülete a magyar néprajz, majd az afrikanisztika, a Szibéria-kutatás, az ókortudomány, és a régészettel bőségesen gazdagított orientalisztika is ide tartozik.

Mégpedig több mint fél évszázada folyamatos módon, ami Vajda kiváló memóriája, igazán gazdag adatgyűjteménye következtében

szinte félelmetesen működik. Sok mindenről többet tud, mint egy-egy részlettéma szakkutatója, és kiváltképpen nagyra értékelhetjük „kvalitás-érzékét”: el tudja választani egymástól a fontos műveket és tényeket, meg a csak adatszerűségükben számba veendő dokumentumokat.

Dolgozatainak logikája imponáló: mindig tényekkel foglalkozik, gyakran mások téves vagy tájékoztatlan érvelése szolgál Vajdánál kiindulópontként. Váratlanul távolról tud példákat idézni: ezek olykor a korábbi következtetések adatszegény, megalapozatlan voltát veszik célba – máskor viszont éppen ő utal olyan távlatokra, amelyek meggondolandók.

A nagyon figyelmes olvasó már e dolgozatokból is észreveheti, tudóstársai közül kit mennyire tart Vajda. Szóban, hivatalos bírálatokban ennél jóval messzebb megy: igazán sok mindenkit nevez butának, sok írásművet pedig ostobának. Talán nem is emiatt, inkább szellemi fölénye következtében nem is igazán iskolateremtő egyéniség: nem csoportokra, inkább egyénekre hatott.

Ezért is fontos a jelen tanulmánykötet közreadása, amelyből Vajda gondolkodásmódját minden eddigénél jobban megismerhetjük.

A szófukar tájékoztató után időrendben olvassuk a közölt 22 tanulmányt. 1948 és 1997 között, szinte fél évszázad során, nem sokat változott Vajda etnológusi és tudósi világszemlélete. A dolgozatokat eredeti formájukban közlik. Olvasható francia és angol nyelvű cikk is, ám ezek még Magyarországon születtek. A többi húsz írás már német nyelvű, mégpedig egyre inkább Vajda egyéni, igazán pontos és hűvös stílusában. (Egyébként az első öt tanulmányt sorolhatjuk Vajdának még magyarországi korszakához.)

Két dolgozathoz illesztett utólagos megjegyzéseket. Az ugyan nyilvánvaló tény, hogy tárgyyszerű tanulmányok esetében 3–4 évtized hozhat új adatokat (gyakran akár néhány esztendő is), ám a módszer és a végkövetkeztetés megmaradhat anélkül, hogy kóros makacsság jellemezné a szerzőt.

Nemcsak a most közreadott válogatás, hanem Vajda itt most újra nem közölt írásai is maradandóak. Minthogy Vajda témái ugyan összefüggnek egymással, azonban ő nem ugyanazt az írást variálja és bővítgeti, járkálva körbe-körbe – még azt sem érezte szükségesnek, hogy mindenütt utaljon arra, később vagy másutt hol foglalkozott az egyes témákkal.

Egyébként ez a „pontos” újrakiadás (ami természetes is, ha nem maga a szerző a sajtó alá rendező) szerencsés módon kiegészül a mű

használatát megkönnyítő megoldásokkal. Az egyes cikkek után van angol nyelvű rezümé, amelyek általában csakugyan a dolgozatok lényeges felismeréseit foglalják össze, és nem pusztán referenciák. A kötet végén egyesítették a hivatkozott munkák bibliográfiáját. Ez mintegy 1000 tételt tartalmaz, noha Vajda nem citológus, csak akkor említ valakit vagy valamely művet, ha az csakugyan a tárgyalta témához tartozik. (E jegyzék elején a szükséges bibliográfiai rövidítéseket is feloldják.)

Vajda László műveinek jegyzéke is olvasható a kötet végén. Ez 1943-ban indul. Mintegy 60 tanulmány és (külön listán) mintegy 40 ismertetés kerül itt felsorolásra. Noha kisebb írásokat nem említenek, a jegyzék pontosan tükrözi vissza Vajda kinyomtatott munkásságát. Talán érdekes felfigyelni arra, hogy ismertetéseinek kétharmadát még itthon írta. Az utóbbi négy évtizedben viszont tíznél kevesebb művet recenzált.

Dolgozatainál 2:5 ugyanez az arány. Vajdának szemmel láthatóan kedvenc műfaja az 1–2 íves szaktanulmány. Noha vaskos monográfiája *{Untersuchungen zur Geschichte der Hirtenkulturen. Wiesbaden. 1968}* jelzi, tud ő nagy lélegzetű disszertációt is készíteni, a tanulmányközpontúságnak azonban biztosan van elvi háttér is. Vajda sok mindenről tud sok mindent, nem szorul arra, hogy önmagát ismétlje. A legfontosabb tényeket össze lehet foglalni egy-egy ívnyi terjedelemben is, a végkövetkeztetések pedig nem kell, hogy pár lapnál bővebb teret igényeljenek.

A pár mondatos utószóban a szerkesztők megemlítik, hogy további 15 munkatársa volt a kötetnek. Nyilván ők készítették a kötet legvégén található mutatókat is. Ezek elég részletesek – egész nyomtatott ívet tesznek ki. Ebben kitérnek az említett szakirodalmi, szépirodalmi művek szerzőire, népevekre és helynevekre, és ettől elkülönítve az egyes témákra is. Könnyen megtudhatjuk például, hogy Frobenius 6 ízben, Gunda Béla 7 ízben kerül említésre; 6-szor fordulnak elő a pigmeusok, viszont 9-szer a hunok. A tárgymutatóban a fejsze, a kutyára vagy farkasra történő eskü csakúgy megtalálható, mint a totem és totemizmus, több ízben az ördög, és a mutató tanúsága szerint egyetlen mondatban a marxizmus is.

Aki visszakeresi az utóbbi hivatkozást, olvashatja, hogy az említett helyen a „vulgárm marxizmus” képviselőit utasítja el Vajda. Amikor viszont (1973-ban) Vajda a Frobenius-centenáriumon arról beszél, hogy a történelem elutasításának sokféle új korifeusa van, itt írja azt, hogy

egyesek szerint a filozófiából a történelemre átvitt érdeklődés egyenesen káros, és ezt Marxtól eredeztetik. Jellemző itt Vajda jelzője: „einer so konsequente Geschichtsdenker wie Karl Marx” (a 237. lapon). Minden ilyen jó tárgymutató mintegy személyiségpszichológiai tesztje a szerzőnek, és nemcsak az egyes tárgykörök gyors utánkeresését könnyíti meg.

Ami pedig megéri, mivel Vajda ezerféle dologról tud érdekeset, meglepőt is mondani. Amikor a jól szerkesztett munkát dicsérjük, arra is utalhatunk, hogy kevés a sajtóhiba. Még a magyar adatok is pontosak, ami külföldi könyvben azért ritkaság. Noha, mondjuk a bibliográfia Marót Károly oldalán (Vajda nem kevesebb, mint 35 Marót-írássra utal, míg például Lévi-Strauss egyetlen művét sem idézi) azért az 1929a tételben nincs lapszám, az 1935 tétel folyóiratneve nincs jól elválasztva stb.

Nagyobb baj, hogy a munkában elég rossz minőségűek az illusztrációk. A budapesti Néprajzi Múzeum *nungu-figurái* (a Kilimandzsáró környéki *csagga-nép* főnökeinek hatalmát kifejező kerámia-szobrocskák) alig láthatóak (ez nyilván az egykori magyar fényképek rossz színvonalára utal), ám az 1989-es *Monosandalos*-tanulmányban igazán fontosak a csak az egyik lábon lábbelit viselő férfiak ábrázolásai. És itt a 16 illusztráció többsége használhatatlan: mivel láthatatlan.

Már eddigi megjegyzéseimben is törekedtem arra, hogy kerülő úton jelezzem, milyen sokrétű is Vajda témavilága. Természetesen nem fűzhetünk megjegyzéseket mind a 22 íráshoz. Azt mondhatjuk, még itthon írott, idegen nyelvű tanulmányait (egy kivétellel) újraközltek e kötetben. Sőt a közölt cikkeket és bibliográfiát összevetve szinte azt mondhatom, a később közölt dolgozatok is itt újra olvashatók. (Az eksztázis-tanulmányok közül csak a legkésőbbi.)

Minthogy a mostani kötet 1998 februárjára készült, az ekkoriban íródó vagy közölt cikkeket még nem hozhatta újból. A bibliográfia azonban (utópisztikus módon) még 1999-es dolgozatokra is hivatkozik. Tudtommal a legtöbb itt jelzett írás azóta már meg is jelent. (Sőt még újabbak is, mint például az afrikai „néma cseréről” szóló 2000-ben, a J-F. Schaedler-Festschrift hasábjain.) Egyszóval, szinte teljes képet kap az olvasó a tanulmányíró Vajda Lászlóról.

Voltaképpen érdemes lenne újra kiadni Vajda magyarul közölt cikkeit is. Ma, amikor oly sok minden reprintben olvasható, igazán tanulságos lenne, és biztosan akadnának olvasói is.

Vajda László ugyanis mindmáig magyar tudós is. Kiválóan tájékozott a hazai kutatásokról, a kiadványokat illetően. Noha e kötetben igazán minden kontinens szerepel, mégis hol Gunda Béla, hol Diószegei Vilmos, hol Harmatta János, hol Vajay Szabolcs vagy Róna-Tas András nevére, műveire bukkanunk. Hol magyar adatok, hol magyar kutatók következtetései kerülnek elő. Amíg itthon Vajda a külvilág etnológiáját közvetítette, német földön a magyar tudományosság érvényes hozzájárulásaira mindig hivatkozott akkor, ha erre szükség volt.

Jelképes értékű az a véletlen, hogy a kötet záró dolgozatában éppen Kerényi Károlynak „az ünnep lényegéről” szóló elképzeléseit taglalja.

Vajda nemcsak hagyománykutató, hanem hagyománytisztelő tudós. Noha nem született emlékbeszédíró, ám még e kötetben is külön szól Frobeniusról, sőt, az olyan, kevésbé közismert szerzőről is, mint Wilhelm Staupe volt.

Problématörténeti cikkei is ugyanilyenek: hogyan csoportosíthatjuk a kapás földművelés típusait, a „páriák” fogalmát, a metamorfózis vagy az eksztázis jelenségeit.

E kötet szerkesztői is úgy vélik, Vajdának a sámánizmus társadalomtörténeti helyéről adott áttekintése a leghatásosabb tanulmánya. Ez is ilyen, problématörténeti összegzés. Eszköz- és motívumtörténet hasonló szemlélettel kerül bemutatásra. Itt a Polüfémosz-történet meg a favázas jurta bemutatása minden ténybeli gazdagságon túl is a megközelítésmód azonosságával hat.

„Történeti etnológia” nevet kapta ez a módszer, mivel Vajdánál a komparatistika mindig történeti jellegű. Erre egyébként már itthoni dolgozataiban is utalt, például a „néprajzi tény” megállapításának nehézségeiről szólván.

Vajda több dolgozata „magyar téma”, vagy legalábbis ilyen apropóból indít. Már a kezdő tanulmány, „a ház szakrális középoszlopa”-ról szóló is ilyen. A honfoglalás utáni magyarok „kutyaesküjéről” szóló cikk is ide sorolható. Még a népvándorlások úgynevezett „dominóelmélete” is nyilván hamarabb jut egy magyar (mint mondjuk egy norvég) etnológus eszébe.

Külön is említendő vonása Vajda életművének kritikai klasszifikációs érzéke. És itt éppen a legfontosabb terminusok vizsgálatára szokott rátérni. Amikor például a „többnejűség” jelenségeit mutatja be, azt hangsúlyozza, hogy gyakran nem is igazi „polygynea”, amit annak szokás nevezni. A „poliandria” pedig olyan ritka dolog, hogy a néhány példa tüzetes elemzése után sem tudjuk e házassági rendszer csaku-

gyan elméleti megfogalmazását megadni. (E cikk rezüméjében van egyébként a sajtóhibák *trouvaille-a*, amely szinte „freudi elírás” értékű. Egy helyütt ugyanis a „poligámia” helyett „poligarnia” olvasható, ami bizony, *Haupttreffer*, noha akaratlan lehetett.)

Vajda igen műveit ember: főként képzőművészeti és irodalmi ismeretei mutatnak jóval túl még a német professzoroktól (legalábbis régebben) megkívánt horizonton. Wagner Siegfried operájának tudáspróba részét ugyanolyan bravúrosan elemzi, mint például a távoli országok rémséges viszonyairól szóló beszámolók „igazságtartalmát” a távolsági kereskedelem konkurenciaharcával magyarázva.

Persze, aki személyesen ismeri Vajdát (ehhez nekem évtizedek óta van szerencsém), tudja, mi mindenről van még hasonlóan elmés elgondolása. Vagy legalábbis mások laposságát vagy fennszárnyalását egyaránt ironikusan szemlélő korrekciója.

Vajda László azon (egyre ritkábban megtalálható) társadalomtudósok sorába tartozik, akik szerint sok kérdésre van egyszerű felelet. Sőt azt is megmondhatja egy tudós, ha valamit nem tud (vagy nem tudunk). Az egyik legszebb ilyen tanulmánya a metamorfózis-történetekről szól. Minthogy itt Frazer meg van Gennepe csakúgy előkerül, mint a *liminális* helyzet, az „*Ergriffenheit*”, vagy éppen A. E. Jensen világkép-interpretációja, meg az állatalakú maszkok – különösen üdítő, hogy Vajda végül is azt mondja, társadalmi cselekvésekről van itt szó, amelynek érvénye minden megszokottsága ellenére is korlátozott: visszaút is van az ilyen állapotból. A dolgozat utolsó mondatát azért idézem, hogy jelezzem, mire gondolok, amikor Vajda pompás és pontos stílusára utalok.

Éppen németül, de sok más módon is meg lehetne fogalmazni azt, amit ő a mindennapiba való visszatérés jelenségének nevez. És példában legelsőként éppen a „kizökkent mindennapok” visszaállítóját (?), Hamletet említi. Bizony, ilyen okos gondolatokat ilyen szépen nálunk szinte soha, német földön sem gyakran és nem sokan tudnak megfogalmazni.

„Hamlet und die Urzeitheroen, maskierte Priester und Große Mimen haben die gleiche Mission: Sie helfen dem Menschen, sich von seiner gestrigen Alltäglichkeit zu trennen und – durch ein Zwischenstadium der Nicht-Alltäglichkeit bereichert und gestärkt – sich in eine neue Alltäglichkeit einzufügen.” (A 413. lapon)

Ha Vajda életművének jelentőségét kívánjuk összefoglalni, talán megismételhetjük e mondat parafrázisát. Az ő tudományos munkája „segít abban, hogy a tegnapi mindennapiságtól elváljunk – és a nem-mindennapiság közbülső állapotában gazdagodva és megerősülve – magunkat egy új mindennapiságba kapcsoljuk be.” Ez több, mint a szaktudomány „paradigmaváltása”. (Ez különben nem is lenne érvényes Vajda életművére. Ő nem híve, sokkal inkább ellenfele az „új módszereknek” az etnológiában és általában is a társadalom- meg a művelődéstörténetben. Ő a régi összehasonlító és történeti módszer követője, gazdaság- és társadalomtörténeti fogalmakat használ. Még felvilágosodott, kritikus és szkeptikus is – ami azért nem minden kollégáját jellemzi.) Ez a józan ész szava.

Köszönjük. Eszerint mégis léteznek társadalmi tények. Lehetséges erre vonatkozó tudás is. Sőt, elképzelhetők olyan tudósok is, akik ezt így képzelhetik el.